

E Ł C K I
P R Z E G Ł A D
H I S T O R Y C Z N Y
2016
2019

P O W O J N I E

ROCZNIK MUZEUM HISTORYCZNEGO W ŁÓDZIU | NR 2

E Ł C K I
PRZEGLĄD
HISTORYCZNY
2016
2019

P O W O J N I E

*M*E

ROCZNIK MUZEUM HISTORYCZNEGO W EŁKU | NR 2

EŁCKI PRZEGLĄD HISTORYCZNY
Rocznik Muzeum Historycznego w Ełku
Nr 2 | 2016-2019

Rada Naukowa:

Członkowie krajowi:

Prof. dr hab. Jan Gancewski, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie

Ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko, Archiwum Archidiecezji Warmińskiej,

Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie

Anna Bus, Archiwum Państwowe w Suwałkach, Oddział w Ełku

Prof. dr hab. Andrzej Sakson, Wydział Nauk Społecznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu,

Instytut Zachodni w Poznaniu

Dr hab. Janusz Trupinda, Muzeum Zamkowe w Malborku

Członkowie zagraniczni:

Prof. dr hab. Hans-Jürgen Bömelburg, Instytut Historii Uniwersytetu w Gießen

Doc. dr Nijolė Strakauskaitė, Klaipėdos universiteto, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

Redakcja:

Dr Rafał Żytyniec, Muzeum Historyczne w Ełku, redaktor naczelny

Prof. dr hab. Zbigniew Chojnowski, Instytut Filologii Polskiej, UWM w Olsztynie

Jakub Knyżewski, Muzeum Historyczne w Ełku, redaktor prowadzący

Dr Kornelia Kończal, Wydział Historii Uniwersytetu Ludwika i Maksymiliana w Monachium

Dr Jerzy Łapo, Muzeum Kultury Ludowej w Węgorzewie

Dr Stefan Marcinkiewicz, Wydział Socjologii, UWM w Olsztynie

Janusz Pilecki – redaktor techniczny

Dr Radosław Ponią, Instytut Historii, Uniwersytet w Białymstoku

Redakcja tekstów:

Maryla Paturalska

Korekta:

Zespół

Projekt serii i opracowanie graficzne:

Janusz Pilecki

Skład i łamanie:

VMA WZORCOWNIA Janusz Pilecki

Adres redakcji:

Muzeum Historyczne w Ełku, ul. Wąski Tor 1, 19-300 Ełk

redakcja@mhe-elk.pl, www.muzeum.elk.pl

© Copyright by Muzeum Historyczne w Ełku | Ełk 2020

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych oraz zastrzega sobie prawo skracania i adjustacji tekstów.

Czasopismo jest recenzowane.

Redakcja wdrożyła procedurę przeciwdziałania praktykom ghostwriting i guest authorship.

Wersja papierowa pisma jest wersją pierwotną (referencyjną).

Wydawca:

Muzeum Historyczne w Ełku | ul. Wąski Tor 1, 19-300 Ełk

ISSN 2392-3946

ISBN 978-83-63838-41-6

Nakład: 300 egz.

Druk:

PIXEL Ełk

SPIS TREŚCI

- 7 **EDYTORIAL**
- 11 **PANORAMA**
- 13 **Wojciech Łukowski**
O czasie na Mazurach. Przyczynek do poznania regionalnej semiosfery
- 61 **Robert Traba**
Sukcesja kulturowa na Mazurach. Biograficzny esej o zagubionych wioskach Puszczy Piskiej
- 85 **AKCJA „WISŁA” NA MAZURACH**
- 87 **Stefan Michał Marcinkiewicz**
Akcja „Wisła” w doświadczeniach biograficznych mieszkańców powiatu ełckiego
- 114 **Igor Harasim OSBM | Jerzy Maszczak**
Z doświadczeń duszpasterza. Społeczność greckokatolicka Warmii i Mazur 70 lat po deportacji
- 137 **Anna Dąbrowska**
Ludzie bez imienia nie znikają bez śladu
- 143 **ŹRÓDŁA**
- 144 **Ełk w dokumentach archiwalnych**
(Część 1: lata 1945–1947)
Wybór, wstęp i opracowanie: **Kornelia Kończal, Rafał Żytyńiec**
- 219 **POWOJNIE W (AUTO)BIOGRAFIACH**
- 221 **Rafał Żytyńiec**
Warmińskość odpominana. Hubert Orłowski – Winfried Lipscher – Ulrich Fox
- 264 **Brita Holthuisen** w rozmowie z **Rafałem Żytyńcem**
- 277 **Brita Holthuisen** im Gespräch mit **Rafał Żytyńiec**
- 290 **Wiesław Cymbor**
Zarys historii Związku Harcerstwa Polskiego na ziemi ełckiej po II wojnie światowej w mojej pamięci
- 298 **VARIA**
- 298 **Jakub Knyżewski**
Turystyka kulturowa w Ełku

303	RECENZJE I SPRAWOZDANIA
304	Emilia Mieleszko <i>Poniemieckie prawdy odzyskane</i>
309	Zbigniew Chojnowski <i>Konferencja kajkowska w Ogródku</i>
311	KRONIKA Muzeum Historycznego w Ełku 2015–2019
329	NOTY o Autorach
332	WSKAZÓWKI dla Autorów

EDYTORIAL

Oddajemy do rąk czytelników drugi numer „Ełckiego Przeglądu Historycznego”. Jego tematem przewodnim jest „Powojnie”. Tytuł ten został zaczerpnięty ze znanej książki Tony’ego Judta *Powojnie. Historia Europy od roku 1945* (wyd. angielskie 2005 r., wyd. polskie 2008 r.). Brytyjsko-amerykański historyk stwierdza w niej, że „długi cień drugiej wojny światowej ciężko zaważył na całej powojennej Europie” i dopiero „sześćdziesiąt lat po śmierci Hitlera jego wojna i jej skutki wkraczają do historii. Europejskie powojnie trwało bardzo długo, ale wreszcie dobiegło końca”¹. Lata 1945–1989 Judt postrzega więc jako okres przejściowy, „powojenny wtęret, nie zamkniętą sprawę konfliktu, który dobiegł końca w 1945 r., ale jego epilog trwał jeszcze pół wieku”². Na początek tego okresu złożyło się szereg zjawisk będących bezpośrednimi konsekwencjami zakończonej właśnie wojny: zniszczenia wojenne, głód, choroby, szaber, zmiany granic, wypędzenia i przymusowe przesiedlenia ludności z dawnych niemieckich terenów wschodnich i wschodnich terenów II RP. Podsumowując spuściznę II wojny światowej, Tony Judt konstatuje:

*Europa tuż po drugiej wojnie światowej przedstawiała sobą widok skrajnego cierpienia i całkowitego spustoszenia. (...) Wojna w Europie, która rozpoczęła się od inwazji Hitlera na Polskę we wrześniu 1939, a zakończyła bezwarunkową kapitulacją Niemiec w maju 1945 r., była wojną totalną. W jej wir zostali wciągnięci i cywile, i żołnierze.*³

1 T. Judt, *Powojnie. Historia Europy po 1945 r.*, przełożył R. Bartołd, Poznań 2016, s. 24.

2 Tamże, s. 14.

3 Tamże, s. 27n.

Mimo że tematyka niniejszego numeru naszego czasopisma oscyluje wokół wydarzeń z okresu bezpośrednio po zakończeniu wojny, to w dziale „Panorama” publikujemy dwa teksty nawiązujące do współczesności, na których treść istotny wpływ wywarło jednak będące jednym z głównych wyznaczników powojnia zerwanie ciągłości historycznej w 1945 r. W pierwszym z nich warszawsko-giżycki socjolog Wojciech Łukowski podejmuje próbę opisaną regionalnej semiosfery Mazur przez pryzmat czasu i odnalezienia się w różnych jego rodzajach – czasie historycznym, indywidualnym, społecznym, lokalnym, peryferyjnym i centralnym. Drugi tekst to esej olsztyńskiego historyka i politologa Roberta Traby. Na przykładzie zagubionych wiosek Puszczy Piskiej i działań Danuty i Krzysztofa Worobców oraz stworzonej przez nich Osady Kulturowej w Kadzidłowie autor podejmuje w nim temat sukcesji kulturowej jako idei zadamawiania się w obcej przestrzeni kulturowej.

Wymienione na początku zjawiska złożyły się również na obraz powojnia w mikroskali Ełku oraz szerzej – Mazur i Warmii. Tematykę przymusowych wysiedleń podejmuje blok artykułów poświęconych Akcji „Wisła” na Mazurach. Teksty te są zarazem plonem konferencji naukowej „Akcja »Wisła«. Mazurskie aspekty” zorganizowanej 14 lipca 2017 roku z okazji 70. rocznicy tego wydarzenia przez Muzeum Historyczne w Ełku we współpracy ze Związkiem Ukraińców w Polsce. W tematykę przymusowych przesiedleń ludności ukraińskiej na teren powiatu ełckiego wprowadza artykuł ełckiego socjologa Stefana M. Marcinkiewicza, którego podstawą są wywiady biograficzne przeprowadzone z mieszkańcami powiatu ełckiego. Igor Harasim OSBM i Jerzy Maszczak podejmują w swoim artykule próbę dokonania oceny stanu społeczności greckokatolickiej na podstawie analizy statystyki dwóch parafii: w Asunach i Kętrzynie. Cykl tekstów poświęconych Akcji „Wisła” zamyka esej Anny Dąbrowskiej, w którym autorka domaga się obecności i upodmiotowienia historii wysiedlonych Ukraińców w polskiej debacie na temat przeszłości.

Uzupełnieniem tematyki przymusowych migracji ludności jest część pierwsza z zaplanowanej na kolejne numery naszego czasopisma edycji dokumentów źródłowych pt. „Ełk w dokumentach archiwalnych” (wybór, wstęp i opracowanie: Kornelia Kończal i Rafał Żytyniec). Obejmuje ona lata 1945–1947 i zawiera dokumenty z zasobów Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Suwałkach – Oddział w Ełku oraz Instytutu Pamięi Narodowej

– Oddział w Białymstoku. Wszystkie one są świadectwem skomplikowanych stosunków społecznych i politycznych panujących w Ełku w pierwszych latach powojennych.

Poszerzeniem perspektywy prezentowanej przez źródła wytworzone przez urzędy i instytucje państwowe są autobiografie i osobiste wspomnienia świadków historii. W studium poświęconym analizie autobiografii polskich i niemieckich Warmiaków: Huberta Orłowskiego, Winfrieda Lipschera i Ulricha Focha Rafał Żytyniec próbuje uchwycić poprzez medium pamięci, jakim jest tekst autobiograficzny, specyfikę warmińskości w wydaniu polskim i niemieckim krótko przed i po 1945 r. Następnie publikujemy dwa teksty wspomnieniowe: o latach dzieciństwa i ucieczce z miasta opowiada urodzona w Ełku szwajcarska dziennikarka Brita Holthuizen (wywiad publikujemy w języku polskim i niemieckim), a pierwsze lata harcerstwa w polskim Ełku wspomina Wiesław Cymbor. Zmiana przynależności terytorialnej Ełku oznaczała również nowe kryteria w turystyce kulturowej. O ile w Prusach Wschodnich aktywnie wspierano tzw. turystykę patriotyczną do miejsc pamięci związanych z I wojną światową, to po 1945 r. jej głównym celem stało się podkreślanie historycznych związków regionu z Polską. Zagadnienie to podejmuje w swoim artykule Jakub Knyżewski. Numer zamykają sprawozdanie z konferencji kajkowskiej w Ogródku autorstwa Zbigniewa Chojnowskiego, recenzja (Emilia Mielezsko omawia szeroko dyskutowaną w 2020 r. książkę Karoliny Kuszyk *Ponemieckie*) oraz kronika wydarzeń w Muzeum Historycznym w Ełku w latach 2015–2019.

Rok 2018 przyniósł istotne zmiany w funkcjonowaniu Muzeum Historycznego w Ełku. W sierpniu 2018 r. przeniosło się ono do nowej siedziby, którą jest dawny budynek stacyjny Ełckiej Kolei Wąskotorowej. Remont budynku odbył się w ramach projektu „Rewitalizacja i zagospodarowanie terenu Ełckiej Kolei Wąskotorowej na potrzeby Muzeum Historycznego w Ełku – etap I”. Tereny zielone znajdujące się wokół zabytkowego budynku stacji zostały zagospodarowane, a obiekty będące w złym stanie technicznym usunięte. Odnowiono zabytkowy parowóz PX48-1452, węglarkę oraz wagon pocztowy z końca XIX wieku. Wykonano również nowe chodniki i ścieżki. Pojawiło się energooszczędne i nowoczesne oświetlenie oraz elementy małej architektury. Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz budżetu państwa w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020. Całkowita war-

tość projektu to ponad 4,5 mln zł, wartość dofinansowania: 3 700 000 zł (w tym: środki pozyskane z UE – ponad 3 300 000 zł, środki pozyskane z budżetu państwa – 371 000 zł, wkład własny – ok. 718 000 zł).

5 września 2018 r. ze stanowiska dyrektora Muzeum Historycznego w Ełku odszedł Kazimierz Bogusz, a 1 lutego 2019 r. w wyniku przeprowadzonego konkursu funkcję tę objął dr Rafał Żytyniec. W tym miejscu chcielibyśmy w imieniu redakcji Ełckiego Przeglądu Historycznego podziękować dyrektorowi Kazimierzowi Boguszowi za ogromną pracę włożoną od 2012 r. w organizację i zbudowanie od podstaw struktur działania naszej instytucji.

Redakcja
Ełckiego Przeglądu Historycznego